

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 28 december 2017

Mål nr

T 1622-17

PARTER

Klagande

Göinge Montage AB:s konkursbo, 556745-2106

Adress hos konkursförvaltaren

Konkursförvaltare: Advokat NS

Motpart

Skatteverket

Rättsavdelningen

171 94 Solna

SAKEN

Återgång av betalning

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts dom 2017-03-06 i mål T 2458-16

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom i själva saken och förpliktar Skatteverket att till Göinge Montage AB:s konkursbo betala 217 290 kr och ränta enligt 6 § räntelagen från den 1 december 2014.

Med ändring av hovrättens dom även beträffande rättegångskostnader förpliktar Högsta domstolen Skatteverket att ersätta Göinge Montage AB:s konkursbos rättegångskostnader i tingsrätten med 75 300 kr, varav 72 500 kr för ombudsarvode, och ränta enligt 6 § räntelagen från den 29 februari 2016, och i hovrätten med 53 750 kr för ombudsarvode och ränta enligt 6 § räntelagen från den 6 mars 2017.

Skatteverket ska ersätta Göinge Montage AB:s konkursbo för rättegångskostnad i Högsta domstolen med 21 250 kr för ombudsarvode och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Göinge Montage AB:s konkursbo har yrkat att Högsta domstolen förpliktar Skatteverket att till konkursboet utge 217 290 kr samt ränta enligt 6 § räntelagen från den 1 december 2014 till dess full betalning sker.

Konkursboet har vidare yrkat att Högsta domstolen tillerkänner boet yrkad ersättning för rättegångskostnader i tingsrätten och hovrätten.

Skatteverket har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Konkursboet har yrkat ersättning för rättegångskostnad i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Göinge Montage AB försattes efter egen ansökan i konkurs den 22 september 2014, kl. 16.35. Beslutet kungjordes i Post- och Inrikes Tidningar den 24 september.
2. Den 22 september, men före konkursbeslutet, hade bolagets ställföreträdare hos bolagets bank registrerat och godkänt ett uppdrag om betalning av 217 290 kr till Skatteverket. Betalningsuppdraget registrerades av ställföreträdaren via bankens internetjänst kl. 12.37 och godkändes kl. 12.40. Bolaget saknade egna medel för transaktionen och banken tog därför bolagets checkräkningskredit i anspråk. Banken drog beloppet från checkräkningskrediten kl. 23.45 samma dag. Efter denna tidpunkt gick betalningsuppdraget inte att återkalla.
3. Betalningsuppdraget genomfördes och bokfördes hos banken den 23 september 2014. Samma dag bokfördes betalningen på Skatteverkets konto.
4. Konkursförvaltaren kontaktade omedelbart Skatteverket när dessa omständigheter blev kända och begärde återbetalning av motsvarande belopp med stöd av 3 kap. 2 § första stycket andra meningen konkurslagen. Skatteverket betalade dock inte tillbaka beloppet.
5. Konkursboet väckte talan mot Skatteverket om återgång av transaktionen. Konkursboet gjorde gällande att rättshandlingen skulle anses företagen efter konkursbeslutet, vid den tidpunkt då betalningsuppdraget inte längre var möjligt att återkalla. Skatteverket menade att rättshandlingen skulle anses företagen före konkursbeslutet, vid den tidpunkt då betalningsuppdraget

lämnades till banken. Tingsrätten ogillade käromålet. Hovrätten har fastställt tingsrättens dom.

Frågan i målet

6. Målet gäller om Göinge genom överföringen har handlat i strid med rådighetsförbudet i 3 kap. 1 § konkurslagen och, om så är fallet, om betalningen ska gå åter till konkursboet enligt 3 kap. 2 §. I samband härmed aktualiseras särskilt frågan när betalningstransaktionen ska anses vara företagen vid en kontobetalning genom ianspråktagande av en checkräkningskredit.

Den rättsliga regleringen av konkursgäldenärens rådighetsförlust

7. När ett konkursbeslut har meddelats får gäldenären enligt 3 kap. 1 § första meningen konkurslagen inte råda över egendom som hör till konkursboet. I andra meningen samma paragraf föreskrivs vidare att han eller hon inte heller får åta sig sådana förbindelser som kan göras gällande i konkursen. Avgörande för frågan när gäldenären mister sin rådighet är klockslaget då konkursbeslutet meddelades (se prop. 1975:6 s. 187).

8. Rättshandlingar som gäldenären företar efter konkursbeslutet blir enligt huvudregeln i 3 kap. 1 § konkurslagen inte gällande mot konkursboet. Detta gäller även om medkontrahenten har varit i god tro, dvs. varken känt till eller bort känna till konkursen. Denna rigorösa regel om rådighetsförlust mjukades upp genom lagstiftning år 1975 då den s.k. godtrosregeln i 3 kap. 2 § första stycket första meningen infördes (i målet tillämpas paragrafen i dess lydelse före den 1 mars 2015). Enligt denna ska rättshandlingar mellan gäldenären och någon annan som företas senast dagen efter den dag då kungörelsen om konkursbeslutet var införd i Post- och Inrikes Tidningar, trots reglerna i 3 kap. 1 §, gälla om det inte visas att den andre kände till beslutet eller att det fanns

omständigheter som gav honom eller henne skälig anledning att anta att gäldenären var försatt i konkurs.

9. Godtrosregeln avser alla slags rättshandlingar som företas under den i 3 kap. 2 § första stycket konkurslagen angivna fristen. Hit hör olika slags avtal men även mottagande av betalning, uppsägning eller liknande. (Se a. prop. s. 188.)

10. I anslutning till att reglerna om gäldenärens rådighetsförlust mjukades upp genomfördes ändringar i flera lagar på civilrättens område, däribland avtalslagen och den då gällande kommissionslagen. Ändringarna genomfördes för att godtrosregeln skulle gälla också när konkursgäldenären har rättshandlat genom fullmäktig eller kommissionär. (Se a. prop. s. 125 f. och 291 ff. samt SOU 1970:75 s. 225 ff., jfr 23 § avtalslagen samt numera 26 § andra stycket och 36 § kommissionslagen, 2009:865.)

11. Godtrosregeln begränsas av den s.k. återgångsregeln i 3 kap. 2 § första stycket andra meningen konkurslagen. Återgångsregeln innebär att vissa rättshandlingar som är bindande enligt godtrosregeln ändå kan angripas av konkursboet. Det gäller rättshandlingar i form av överlåtelse av eller annat förfogande över egendom. En sådan rättshandling ska på konkursboets begäran gå åter om boet begär det utan oskäligt uppehåll. Konkursboet måste då ersätta medkontrahenten det som har betalats jämte nödvändiga eller nyttiga kostnader. I fråga om betalning av en skuld leder bestämmelsen regelmässigt till att beloppet i sin helhet ska återbetalas (se a. prop. s. 188).

Egendom som omfattas av rådighetsförbudet

12. För att bestämmelserna i 3 kap. 2 § konkurslagen ska vara tillämpliga krävs att konkursgäldenären har brutit mot rådighetsförbudet i 3 kap. 1 §.

Rådighetsförbudet avser enbart sådan egendom som hör till konkursboet och sådana förbindelser som kan göras gällande i konkursen.

13. Huvudregeln beträffande vilken egendom som ingår i ett konkursbo finns i 3 kap. 3 § konkurslagen. Av paragrafen följer att till konkursboet ska, i den mån något annat inte följer av 3 kap. 2 §, räknas all egendom som tillhörde gäldenären när konkursbeslutet meddelades eller tillfaller honom eller henne under konkursen och som är sådan att den kan utmätas. En förutsättning för att egendom ska få utmätas är att den har ett förmögenhetsvärde. En helt eller delvis utnyttjad checkräkningskredit kan inte utmätas, även om rätten till kredit i och för sig är av värde för gäldenären. Den utgör därför inte en förmögenhetstillgång för gäldenären, eftersom skuldbördan ökar i den mån krediten utnyttjas. (Se t.ex. Torkel Gregow, Utsökningsrätt, 4 uppl. 2012, s. 114.)

14. Det anförda föranleder frågan huruvida en av gäldenären gjord betalning – som sker med utnyttjande av en checkräkningskredit – strider mot rådighetsförbudet, när betalningsuppdraget till betalningsinstitutet har lämnats redan före konkursen men checkräkningskrediten belastas först efter konkursen.

15. Vid kontobetalning genom en bank eller ett annat betalningsinstitut, med ianspråktagande av en kredit, sker överföringen i flera olika steg. Betalningen innebär att ekonomiska värden flyttas mellan olika konton i en eller flera banker eller andra betalningsinstitut genom en girering eller andra bokföringsåtgärder. Kontobetalningar kräver alltså medverkan av en eller flera mellanhänder. I regel uppstår därvid ett tidsglapp mellan det att betalningen initieras till dess att betalningsmottagaren har tagit emot betalningen. Det saknas en juridisk förklaringsmodell som ger en rättvisande och samlad bild

av hur sådana transaktioner ska kvalificeras rättsligt. Högsta domstolen har i tidigare rättspraxis betraktat de i transaktionen ingående delarna som i princip fristående rättshandlingar (jfr t.ex. NJA 1996 s. 271 och NJA 2009 s. 182). Det saknas anledning att i nu aktuell situation anlägga något annat synsätt.

16. Om transaktionen betraktas som flera fristående rättshandlingar, utgör betalningsinstruktionen till institutet närmast ett uppdrag av sysslomannarättslig karaktär. När en bank eller ett annat betalningsinstitut belastar ett kreditutrymme på en checkräkningskredit är det således att se som en rättshandling för sig mellan institutet och bankkunden. Denna måste bedömas självständigt enligt förutsättningarna i 3 kap. 1 och 2 §§ konkurslagen.

17. När det sedan gäller förhållandet mellan gäldenären och borgenären får en självständig bedömning enligt de nämnda bestämmelserna göras också av det förhållandet. Gäldenären har normalt fri förfoganderätt över kreditutrymmet och ett ianspråktagande av detta kan därför sägas vara fråga om användande av medel vilka står till hans eller hennes disposition. När ett betalningsinstitut sedan krediterar borgenärens konto innebär det i allmänhet att betalning till borgenären då anses ha skett.

18. Med detta synsätt saknar det i princip betydelse, för när betalning ska anses ha skett, om betalningstransaktionen sker genom att en kredit på ett konto utnyttjas, om betalningen sker med medel som finns inestående på kontot eller om medel först tas ut från kontot för att därefter användas för att betala borgenären. Det sagda innebär att när en bank eller ett annat betalningsinstitut utför betalningstransaktionen, är det att betrakta på så sätt att gäldenären råder över egendom som ingår i konkursen.

Betydelsen av att betalningen sker genom anlitande av en mellanman

19. Om en betalning mellan en gäldenär och en borgenär genomförs med anlitande av en bank eller ett annat betalningsinstitut påverkar det inte förhållandet mellan gäldenären och borgenären. Banken eller betalningsinstitutet är att se som en mellanman i det förhållandet. Mot nämnda bakgrund får det faktum att betalningen fullgörs med anlitande av ett betalningsinstitut betydelse genom reglerna om mellanmannens möjlighet att rättshandla sedan huvudmannen försatts i konkurs.

20. Regler om verkan av huvudmannens konkurs i förhållande till tredje man finns i viss mellanmansrättslig lagstiftning (se 23 § avtalslagen, 27 § lagen, 1991:351, om handelsagentur samt 26 § andra stycket och 36 § kommissionslagen). Enligt dessa bestämmelser medför huvudmannens konkurs att mellanmannens behörighet att rättshandla upphör. Som en konsekvens av att huvudmannen inte själv kan rättshandla om han eller hon försatts i konkurs, kan inte de rättshandlingar som mellanmannen företagit göras gällande i konkursen.

21. Från denna huvudregel görs vissa avsteg. Dessa utformades i samband översynen av konkurslagstiftningen år 1975 för att reglerna skulle stå i samklang med konkurslagens reglering (se p. 10). Då huvudmannen har försatts i konkurs, ska en rättshandling som mellanmannen företar inte ha större verkan mot konkursboet än vad den skulle ha haft om huvudmannen själv företagit den. Vilken verkan en rättshandling skulle ha haft om huvudmannen själv hade företagit den framgår av 3 kap. 1 och 2 §§ konkurslagen. Det sagda innebär att en rättshandling som mellanmannen företar efter konkursbeslutet kan bli bindande mot boet när medkontrahenten var i god tro i fråga om konkursen (jfr NJA 1987 s. 407).

22. Slutsatsen blir att en banks eller ett annat betalningsinstituts genomförande av betalningstransaktionen ska bedömas som om den hade vidtagits av gäldenären själv. I förhållandet mellan gäldenären och borgenären fingeras alltså att gäldenären själv har handlat.

Tidpunkten för när gäldenären ska anses ha förfogat över egendom genom betalningstransaktionen

23. Högsta domstolen har i flera rättsfall prövat frågor om när en gäldenärs betalning av en skuld ska anses ha skett och i vad mån en sådan betalning kan återkallas, när betalningen skett genom anlåtande av en bank eller ett annat betalningsinstitut (se t.ex. NJA 1982 s. 366, NJA 1988 s. 312, NJA 1992 s. 782, NJA 1995 s. 25 och NJA 1998 s. 23). Därvid har de villkor som vid olika tillfällen gällt för de ifrågavarande betalningssystemen tillagts betydelse i de fall det inte har funnits en uttrycklig lagreglering i frågan.

24. När det gäller skatt och avgift finns det en reglering i 62 kap. 2 § skatteförfarandelagen (2011:1244). Enligt den bestämmelsen är skatt eller avgift betald den dag betalningen har bokförts på Skatteverkets särskilda konto för skatteinbetalningar. Denna bestämmelse avgör alltså när en skyldighet att betala skatt ska anses ha fullgjorts.

25. Vid tillämpning av bestämmelserna i 3 kap. 1 och 2 §§ konkurslagen finns det dock anledning att anlägga ett något annorlunda synsätt. Dessa bestämmelser rör sakrättsliga verkningar av en konkurs och i förlängningen vad som ska anses höra till ett konkursbo. Det är då fråga om vid vilken tidpunkt en betalningstransaktion gått så långt att betalningsmottagaren har skydd mot betalarens borgenärer. Närmare bestämt är det fråga om vad som utgör det relevanta sakrättsliga momentet vid betalningar av här aktuellt slag.

26. I fråga om konkurs gäller enligt 3 kap. 1 och 2 §§ konkurslagen ett särskilt sakrättsligt moment för godtrosskydd. Tidpunkten för rådighetsförlusten för gäldenären är här det centrala och kunskap om konkursen hos någon annan kan förskjuta den tidpunkten. Gemensamt för hur sakrättsliga moment i allmänhet har utformats är ett krav på rådighetsavskärande; gäldenären ska ha betagits möjligheten att faktiskt förfoga över egendomen (jfr Stefan Lindskog, *Betalning*, 2014, avsnitt 9.2.3). Ett motsvarande synsätt gör sig gällande även vid betalningsöverföringar.

27. Det sagda innebär att när gäldenären inte längre kan styra betalningstransaktionen har borgenären uppnått sakrättsligt skydd. Gäldenären förlorar möjligheten att styra betalningen när den blir oåterkallelig enligt avtalet mellan gäldenären och betalningsinstitutet, om inte annat följer av tvingande lagstiftning (jfr 5 kap. 9, 13, 15 och 33 §§ lagen, 2010:751, om betaltjänster).

Bedömningen i detta fall

28. Bankens åtgärder för kreditering av Skatteverkets konto ska i förhållandet mellan Göinge och Skatteverket bedömas som om de hade vidtagits av Göinge självt, och de har samma verkan mot konkursboet som om bolaget hade företagit dem (se p. 21). Annat har inte framkommit än att Skatteverket var ovetande om bolagets konkurs under den tidsperiod betalningstransaktionen genomfördes.

29. Efter kl. 23.45 den 22 september 2014 kunde Göinge – enligt de mellan bolaget och banken gällande avtalsvillkoren – inte återkalla betalningsuppdraget. Denna ordning strider inte mot någon tvingande lagregel som är tillämplig mellan banken och Göinge (jfr p. 27). Det sagda innebär att Göinge förlorade möjligheten att ändra eller återkalla betalningstransaktionen vid nämnda tidpunkt.

30. Mot bakgrund av det anförda får Göinge vid tillämpning av 3 kap. 1 och 2 §§ konkurslagen genom betalningstransaktionen anses ha förfogat över egendom som hör till konkursboet efter konkursen. Detta har skett före utgången av den i 3 kap. 2 § första stycket första meningen konkurslagen angivna fristen.

31. Konkursboet har utan oskäligt uppehåll begärt att betalningen ska gå åter. Under sådana förhållanden medför 3 kap. 2 § första stycket andra meningen konkurslagen att betalningen ska gå åter. Eftersom det är fråga om betalning av en skuld ska beloppet i sin helhet återbetalas (se p. 11).

32. Det anförda leder till att överklagandet ska bifallas.

Rättegångskostnader

33. Vid denna utgång ska Skatteverket ersätta konkursboet för rättegångskostnader i samtliga instanser. Yrkade belopp är skäliga.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ann-Christine Lindeblad, Kerstin Calissendorff, Svante O. Johansson (referent), Sten Andersson och Stefan Johansson
Föredragande justitiesekreterare: Ann-Sofie Bodin